

اندازه‌گیری تورم حاصل از استقراض دولت از بانک مرکزی و اثر آن بر درآمدهای مالیاتی و هزینه‌های عمرانی دولت طی سالهای ۷۳-۱۳۵۰

پایان نامه ارائه شده به گروه اقتصاد

دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی

دانشگاه شهید بهشتی

برای دریافت دانشنامه کارشناسی ارشد

در رشته اقتصاد نظری

توسط:

حجت بیاتی

استاد راهنما: دکتر محمد ناصر شرافت جهرمی

۱۰۹۹/۲

۱۳۷۶

۲۴ ۱۹۱

«برگ تأیید پایان نامه»

عنوان پایان نامه: اندازه گیری تورم حاصل از استقراض دولت از بانک مرکزی و اثر آن بر درآمدهای مالیاتی و هزینه‌های عمرانی دولت طی سالهای ۷۳-۱۳۵۰

نام دانشجو: حجت بیاتی

دوره: کارشناسی ارشد رشته اقتصاد نظری

این پایان نامه در جلسه ۸، ۷۶، ۱۱، ۱۷، ۱۸ و درجه بی‌اچ‌اچ مورد تأیید
اعضاء کمیته پایان نامه، متشکل از استادان زیر قرار گرفت:

استاد راهنما

دکتر محمد ناصر شرافت جهرمی:

امضاء:

استاد مشاور

دکتر محمد علی کفائی:

امضاء:

استاد ناظر

محمد نوفرستی:

امضاء:

۲۴۱۹۱

«اقرار»

مطالب ارائه شده در این پایان نامه توسط اینجانب در دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی در فاصله زمانی سالهای ۷۴ تا ۷۶ به انجام رسیده است. به استثناء کمکه‌های مورد اشاره در سپاسگذاری، محتوای این پایان نامه به طور کامل توسط خود اینجانب صورت گرفته است. این پایان نامه یا جزئی از آن برای دریافت هیچ مدرکی به این دانشگاه یا دیگر دانشگاهها ارائه نشده است.

حجت بیاتی

ماه ۱۳۷۶

«سپاسگزاری»

در تهیه این پایان نامه از کمک و یاری بسیاری سود جست‌ام. در اینجا برخود لازم می‌دانم که از استاد بزرگوارم جناب آقای محمد ناصر شرافت جهرمی که در دوران تحصیل دانشگاهی و بالاخص دوره تکمیل این پایان نامه راهنمایی دلسوز و شفیق برای اینجانب بوده‌اند نهایت قدردانی و سپاسگزاری را داشته باشم. همچنین از جناب آقای دکتر محمد علی کفانی استاد مشاور، که پایان نامه حاضر بدون راهنمایی ایشان به این مرحله نمی‌رسید، کمال تشکر را دارم.

«چکیده»

عنوان پایان نامه: اندازه گیری تورم حاصل از استقراض دولت از بانک مرکزی و

اثر آن بر درآمدهای مالیاتی و هزینه‌های عمرانی دولت طی سالهای ۷۳-۱۳۵۰

نام دانشجو: حجت بیاتی **استاد راهنما:** دکتر محمد ناصر شرافت جهرمی

دوره: کارشناسی ارشد رشته اقتصاد نظری دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی

دانشگاه شهید بهشتی **تاریخ ارائه پایان نامه:** ماه ۱۳۷۶

طی سالهای گذشته شاهد استقراض دولت از بانک مرکزی و افزایش مطالبات این بانک از دولت بوده‌ایم. آنچه که باعث بروز چنین مسئله‌ای شده اتکاء دولت به منابع بانک مرکزی برای تأمین مالی کسری بودجه است.

مطالعه حاضر ضمن ارائه مفاهیم کسری بودجه و انواع آن از دیدگاههای مختلف، تأثیر استقراض دولت از بانک مرکزی بر درآمدهای مالیاتی و هزینه‌های عمرانی دولت را مورد بررسی قرار می‌دهد و براساس یک نگرش پولی به اندازه گیری تورم حاصل از استقراض و اثر آن بر بودجه دولت طی سالهای ۷۳ - ۱۳۵۰ در مورد ایران می‌پردازد. به عبارت دیگر می‌خواهیم بدانیم که چنانچه دولت اقدام به تأمین مالی کسری بودجه خود از طریق چاپ پول جدید بنماید افزایش سطح عمومی قیمت‌ها در اثر افزایش حجم نقدینگی به چه میزان درآمدها و هزینه‌های عمرانی

دولت را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در نهایت اثر خالص آن بر بودجه دولت به چه میزان است. اینگونه تأمین مالی کسری بودجه باعث افزایش خالص بدهی دولت به بانک مرکزی و در نتیجه منابع پایه پولی شده است. افزایش منابع پایه پولی در شرایطی که ضریب فزاینده پولی تغییری چندانی نداشته حجم نقدینگی را بالا برده و در این شرایط، عدم توازن نرخ رشد تولید واقعی و حجم نقدینگی سبب افزایش سطح عمومی قیمت‌ها می‌گردد. افزایش سطح عمومی قیمت‌ها، سبب کاهش هزینه‌های واقعی دولت از یک طرف و افزایش درآمدهای مالیاتی از طرف دیگر می‌گردد. به عبارت دیگر دولت می‌بایست هزینه‌های اسمی بیشتری برای تکمیل طرح‌های عمرانی خود متقبل شود و در عین حال شاهد افزایش درآمدهای مالیاتی اسمی بدلیل افزایش هزینه کل باشد. اثر افزایش هزینه‌های اسمی و درآمدهای مالیاتی بر بودجه دولت برخلاف یکدیگر است و در نهایت دارای اثر خالصی بر بودجه دولت می‌باشد که در این پایان‌نامه اثر کل برآورد می‌گردد. نتایج حاصله نشان می‌دهد که اثر کل استقراض دولت از بانک مرکزی بر بودجه دولت در تمامی سالها منفی بوده است.

در این مطالعه براساس فرآیندی که استقراض دولت از بانک مرکزی می‌تواند بر حجم نقدینگی و سطح عمومی قیمت‌ها و در نهایت بر هزینه‌های عمرانی و درآمدهای مالیاتی دولت تأثیر داشته باشد یک الگوی اقتصادسنجی ارائه می‌گردد و برآورد ضرائب براساس روش حداقل مربعات معمولی (OLS) انجام گرفته است.

«فهرست مطالب»

صفحه	عنوان
۳	فصل اول: کلیات
۵	۱-۱- مقدمه
۶	۲-۱- طرح مسئله و اهمیت موضوع
۷	۳-۱- هدف از انجام تحقیق و فرضیه‌های آن
۸	فصل دوم: کسری بودجه، مفاهیم، تعاریف و سیاست‌ها
۹	۱-۲- بودجه و کسری بودجه
۱۳	۲-۲- انواع کسری بودجه و علل کسری بودجه
۱۵	۳-۲- عوامل مؤثر بر کسری بودجه
۱۵	الف) تغییرات جمعیتی
۱۷	ب) تغییرات فنی
۱۷	ج) تغییرات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی
۱۸	۴-۲- اثرات زیان آور سیاست کسری بودجه
۲۱	۵-۲- منابع تأمین کسری
۲۹	فصل سوم: تعادل و کسری بودجه از دیدگاه کلاسیکها و نئوکلاسیکها
۳۰	۱-۳- تعادل از دیدگاه مکتب کلاسیک و نئوکلاسیک
۳۳	۲-۳- تعادل بودجه از دیدگاه مالیه جدید
۳۳	۱-۲-۳- تعادل مالی
۳۶	۲-۲-۳- تعادل اقتصادی
۴۰	۳-۲-۳- تعادل اجتماعی
۴۰	۴-۲-۳- تعادل پولی

« فهرست مطالب »

صفحه	عنوان
۴۱	فصل چهارم: مروری بر تحقیقات انجام شده
	۱-۴ - مطالعات انجام شده در زمینه اندازه گیری کسری بودجه و فرآیند تورمی و اثر آن بر بودجه دولت
۴۲	
	فصل پنجم: سیاست های کسری بودجه و تحلیل عملکرد بودجه دولت طی سالهای ۷۳-۱۳۵۸
۵۱	
۵۲	۱-۵ - سیاست کسری بودجه در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته
۵۴	۲-۵ - بررسی روند کسری بودجه در ایران
۵۹	فصل ششم: چارچوب الگو
۶۰	مقدمه
۶۰	۱-۶ - تشریح چارچوب الگو
۷۳	۲-۶ - بررسی نتایج بدست آمده
۷۸	نتیجه گیری و پیشنهادات
۸۳	منابع و مأخذ
۸۶	جداول و ضمائم

فصل اول: کلیات

۱ - ۱ - مقدمه:

بودجه دولت در سالهای قبل و خصوصاً پس از انقلاب اسلامی بیشتر با عدم تعادل مواجه بوده است. بطور کلی عامل اصلی این کسری بودجه پیش از انقلاب افزایش مخارج دولتی و پس از آن با گسترش فعالیت‌های دولت و شکل‌گیری حجم هزینه‌های دولت، کاهش درآمدهای نفتی بوده است. اما درآمدهای نفتی به خاطر برون‌زا بودن قیمت نفت موجب نوسانهای شدیدی در بودجه دولت گردیده است.

به منظور ایجاد تعادل بودجه شناخت درست اقلام درآمدها و هزینه‌های دولت و همچنین عوامل اثرگذار بر این اقلام، می‌تواند اجراء سیاست تعادل بودجه را تسریع بخشد. رساله حاضر ضمن بررسی درآمدها و هزینه‌های بودجه عمومی دولت و عوامل تاثیرگذار بر بودجه دولت با ارائه یک الگوی اقتصادسنجی با توجه به نگرش پولی درصدد بررسی و اندازه‌گیری اثر استقراض دولت از بانک مرکزی بر درآمدها و هزینه‌های عمرانی دولت می‌باشد تا بتوان راه‌حلهای مناسب دیگری جهت تأمین مالی کسری بودجه دولت ارائه نماید.

رساله حاضر در شش فصل تنظیم گردیده است:

فصل اول به بررسی کلیات موضوع شامل بیان مسئله و اهمیت موضوع و هدف از مطالعه می‌پردازد. در فصل دوم، تعاریف کسری بودجه و انواع کسری بودجه و در فصل سوم کسری بودجه از دیدگاههای کلاسیکی و نئوکلاسیکی مورد بررسی قرار می‌گیرد در فصل چهارم به تحقیقات انجام شده در رابطه با خود موضوع پرداخته می‌شود. در فصل پنجم نیز سیاست کسری بودجه و تحلیل عملکرد بودجه دولت ایران طی ۷۳ - ۱۳۵۸ مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل

ششم نیز چارچوب مدل مورد نظر ترسیم می‌گردد و در پایان این فصل نتایج حاصل از مدل تشریح و پیشنهادات لازم ارائه می‌گردد.

۱- ۲- طرح مسئله و اهمیت موضوع:

طی دو دهه گذشته دولت همواره با کسری بودجه روبرو و یکی از مهمترین و به عبارت دیگر کم زحمت‌ترین روش برای تأمین مالی این کسری بودجه استفاده از توان بانک مرکزی در چاپ پول بوده است. استقراض دولت از بانک مرکزی از دو طریق بر ساختار مالی دولت اثر می‌گذارد. از مجرای اول دولت تحت تأثیر افزایش هزینه‌های اسمی خود به علت افزایش سطح عمومی قیمت‌ها قرار می‌گیرد و مجرای دوم افزایش درآمدهای مالیاتی وی است که در اثر افزایش هزینه کل ناشی از اثر افزایش نقدینگی می‌باشد. اینکه تأمین مالی کسری بودجه از طریق چاپ پول چه اثری بر درآمدها و هزینه‌های عمرانی دولت می‌گذارد و نهایتاً خالص اثر آن بر بودجه دولت چه میزان است موضوعی است که در این رساله به آن پرداخته می‌شود.

بطور حتم عدم تعادل بودجه در دهه‌های گذشته موجب آن گردیده است که برقراری حالت تعادل در بودجه یکی از هدفهای محوری دولت به ویژه در دوران سازندگی باشد که این مهم در اهداف برنامه‌های اول و دوم توسعه اقتصادی کشور آشکار است.^(۱) به منظور ایجاد تعادل؛

۱- قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۷۸ - ۱۳۷۴)، سازمان برنامه و بودجه، ص ۱۲۶.

شناخت صحیح اقلام بودجه دولت و همچنین عوامل مؤثر بر این اقلام می تواند اجراء سیاست تعادل مورد نظر را تسریع بخشد.

۱ - ۳ - هدف از انجام تحقیق و فرضیه های آن:

ملاحظه بودجه دولت نشاندهنده وجود کسری خاصی طی سالهای گذشته می باشد. بطوریکه هرگونه چاره جوئی در این مورد، بررسی و تحقیق عمیقی را در این خصوص ایجاب می نماید. اهمیت این بررسی به ویژه از آن جا نشأت می گیرد که این کسری بودجه همانگونه که ملاحظه خواهد شد عمده ترین عامل تغییر دهنده منابع پولی و حجم نقدینگی و سطح عمومی قیمت بوده است. در طول سالهای مورد بررسی تقریباً استقراض دولت از بانک مرکزی بطور متوسط بیش از ۹۵ درصد از تغییرات پایه پولی را باعث گردیده است. بنابراین هدف این مطالعه، ضمن ارائه اثر استقراض دولت بر حجم نقدینگی و سطح عمومی قیمت ها، اندازه گیری تورم حاصل از چاپ پول جدید و اثر آن بر درآمدهای مالیاتی و هزینه های عمرانی دولت می باشد بررسی حاضر با توجه به فرضیه های زیر صورت می پذیرد.

تورم حاصل از استقراض دولت از بانک مرکزی اثر منفی بر بودجه دولت می گذارد و همچنین تغییرات حجم نقدینگی عمدتاً ناشی از استقراض دولت از بانک مرکزی بوده و عامل اساسی تغییرات سطح عمومی قیمت ها است.

فصل دوم:
کسری بودجه، مفاهیم، تعاریف
و سیاستها

۲ - ۱ - بودجه و کسری بودجه:

بودجه دولت نیز به مانند هر صورت حساب دیگری تراز است که اقلام دریافتی آن با اقلام پرداختی آن برابر است^(۱). طبق روال، بودجه معمولاً برای یکسال مالی تهیه می‌شود و از جمله مسائلی که در تهیه بودجه دولت مطرح است مسئله توازن و برابری درآمدها و هزینه‌های دولتی می‌باشد. بدین معنی که هزینه‌های دولت از درآمدهایش و بالعکس بیشتر نباشد. اصطلاح کسری بودجه به معنای افزون بودن مخارج دولت نسبت به درآمدهای دولت است. در کشورهای صنعتی از این اصطلاح به منظور تأمین وجوه مالی برای پوشانیدن شکاف بین درآمدها و هزینه‌های عمومی که به طور عمدی ایجاد شده است استفاده می‌شود^(۲). معمولاً دوره زمانی که برای محاسبه کسری بودجه بکار می‌رود یکسال است بنابراین منظور از کسری بودجه تفاوت هزینه‌ها و درآمدهای دولتی در طول یکسال می‌باشد. تعریف دقیق کسری بودجه خالی از اشکال نبوده و این بدان معناست که اندازه‌گیری میزان دقیق درآمدها و هزینه‌های دولتی برای مدت زمان معین کار ساده‌ای نیست، و گاهی اوقات بسته به اینکه چه نوع تعریفی برای درآمدها و هزینه‌های دولتی بکار می‌رود نتایج متفاوتی بدست می‌آید. اینست که گاهی اوقات ارقامی که به عنوان کسری بودجه گزارش می‌گردد ممکن است تصویر واقعی و حقیقی از وضع مالی دولت ارائه نکنند و بنابراین می‌باید در ترسیم واقعی میزان کسری بودجه ارقام و آمارهای گوناگونی مورد توجه و استفاده قرار گیرند در رابطه با مشکلاتی که در راه محاسبه دقیق کسری بودجه جود دارد به بیان ۳

۱- فیروزه خلعت‌بری، "بررسی آثار و مفاهیم کسری بودجه"، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ۱۳۶۴، ص ۱.

۲- مرتضی قره‌باغیان، "اقتصاد رشد و توسعه"، جلد دوم، ص ۶۳.

نکته اکتفا می‌کنیم:

الف - گاهی اوقات درآمدها و هزینه‌های دولتی تغییرات چشمگیر و ناگهانی از خود نشان می‌دهند. که این نه به دلیل تغییرات مهم در اقتصاد و عملیات بودجه‌ای دولت بلکه بیشتر نتیجه تصمیمات اداری بوده و جنبه صوری دارد تا حقیقی، بعنوان نمونه به سازمانی دولتی پولی بعنوان علی الحساب می‌دهند، معمولاً اتفاق می‌افتد که سازمان مورد نظر پول دریافتی را خرج نموده و در موقع مقرر قادر به بازپرداخت آن نیست و حتی در پاره‌ای موارد بدلیل نبودن محل تأمین هزینه‌های جاری و عمرانی، این سازمان علی الحسابهای بیشتر و بیشتری دریافت می‌دارد. اگرچه این دریافتها از هر نظر ماهیت هزینه‌های دولتی را دارند و لیکن تا موقعیکه علی الحسابهای پرداختی از طرف بانک مرکزی با اوراق قرضه و یا اسناد اعتباری مشابه دیگر پایاپای نشده‌اند بعنوان بدهی دستگاه مورد اشاره به بانک مرکزی تلقی گردیده و جزء هزینه‌های دولتی (و در نتیجه کسری بودجه) بحساب نمی‌آیند تا اینکه بعد از چند سال علی الحسابهای مورد اشاره با اوراق قرضه دولتی پایاپای می‌گردد و آن زمان است که هزینه‌های چند سال قبل این دستگاه یا سازمان جزء هزینه‌های سال جاری دولت بحساب می‌آیند. بنابراین دریافتی‌های علی الحساب نمونه‌ای از مشکلات محاسبه واقعی اقلام کسری بودجه است. نمونه‌ای دیگر در مورد مبالغ سود عملیاتی بانک مرکزی است. بانک مرکزی ایران با توجه به وظائف و مسئولیتهایی که قانوناً بعهدہ دارد همه ساله مبالغ هنگفتی سود عملیاتی کسب می‌نماید که البته در فواصل زمانی معین به خزانه دولت واریز می‌گردد و مشکلی در محاسبه درآمدهای دولتی بوجود نخواهد آمد. لیکن گاهی اوقات اتفاق می‌افتد که بدلائل گوناگون محاسبه و پرداخت سود و یا مالیات بانک مرکزی